

В першій чверті XVIII століття російський уряд намагався закріпити свій вплив в Гетьманщині. Майже у всі більш-менш значні міста були введені на постій російські війська. Це важким тягарем, лежало на плечах простого народу. Встановлювались норми на харч воякам, корм для коней і т.д. Гетьман Скоропадський постійно звертався до російського уряду з проханням послабити військову присутність на Лівобережній Україні. Прохання залишились поза увагою царизму. Як відомо, з 1708 року Росія поділялась на губернії, а ті в свою чергу на провінції. На чолі кожної губернії стояв генерал-губернатор. Київською губернією управляв князь Д.Голіцин, який практично зводив нанівець дії гетьманського уряду Скоропадського. Трохи пізніше в кожний полк царем призначався комендант, який в свою чергу нейтралізував Л. контролював полкову старшину. 29 квітня 1722 року була утворена Малоросійська Колегія. Звернемось до праці Л.Мельника «Гетьманщина»: «...було оголошено царський указ - «малороссийскому народу во известие». В ньому сповіщалося, що Петро I, імператор і самодержець Всеросійський, «жалуя подданных своих малороссийский народ, указал при гетмане, господине Скоропадском, в Глухове, для управления судов и прочего, что в просительных пунктах гетмана Хмельницкого и в решительных на оное писано, вместо одной воеводской персоны для лучшей верности и управления, быть Коллегии, в которой быть бригадиру, господну Вельямнову с шестью человеками, с штаб - офицерами, да при той же Коллегии» бытъ прокурором погодно, с переменою из гвардии капитаном или капитаном - порутчиком, и оная учинена не для чего иного, токмо для того, дабы малороссийский народ ни от кого, как несправедливыми судами, так и от старшины жалобами, утесняем не был».

Заснування Малоросійської Колегії фактично ліквідувало гетьманську владу на Лівобережній Україні, перетворивши її в одну із губерній самодержавної Росії.

В другій половині XVIII століття наше місто по універсалу гетьмана К. Розумовського . було передано на «ранг», тобто в тимчасове володіння Генеральному обозному Кочубею. Понад тридцять років місто знаходилося під його протекторатом. Відповідно до універсалу, конотопчани повинні були, крім державних повинностей працювати і на Кочубея. Землі багатьох сіл Конотопської округи також належали Генеральному обозному. Кочубей підтримував тісні стосунки з багатьма впливовими конотопчанами, особливо з родиною Кандиб. Друга половина XVIII століття на Лівобережжі була часом збагачення окремої козацької верхівки, яка рвалася отримати дворянські звання і ще більше закабалити простий народ, який втрачав останні крихти землі і потрапляв в залежність. В 1764 році Катерина II остаточно ліквідувала гетьманство. А Малоросійську Колегію очолив генерал-губернатор П. Румянцев. В 1765-1769 роках генерал-губернатор організував «подушний» перепис населення, комісії було наказано зробити також географічний опис міст і сіл. Цей перепис населення пізніше так і називався «Румянцевським». Згідно опису, - в Конотопській сотні нараховувалось 58 сіл і хуторів, в яких мешкало 4931 дорослих жителів чоловічої статі, з них козаків 712 душ (вони несли військові повинності, але звільнялись від деяких податків загального плану), 1208 козаків - підпомічників (виконували військову повинність в разі необхідності), підпомічники були, як правило, зубожілими людьми і часто залежали від основних заможних козаків. Для того, щоб мати уявлення, наскільки Конотоп відрізнявся від своєї округи, приведемо приклад з селом Попівкою, де також була своя сотня. До Попівської сотні належало 17 сіл і хуторів, тобто вона

була значно, меншою за всіма показниками. 7 червня 1765 року вийшов указ про організацію пошти на Україні. Було організовано 15 поштових контор, чотири із них знаходились у Ніжинському полку: Ніжині, Конотопі, Кролевці і Глухові. Поштова служба відігравала важливу роль у житті тогочасної України. По-перше, державою були відрегульовані поштові шляхи, по-друге, зросла набагато безпека перевезень кореспонденції і багажів, тому, що поштові службовці охоронялись призначеними козаками, що виключало можливість частих пограбувань. Поштмейстерів назначала полкова канцелярія з поважних і багатих міщан або козаків. Головною вимогою до поштмейстера було уміння читати і писати. Поштові працівники звільнялись від обов'язкових податків і їм виплачувались кошти за працю. На поштових будинках обов'язково вивішувались герби міст. Поштмейстер повинен був постійно знаходитись в місті і не покидати його без спеціального дозволу. Першим поштмейстером у м. Конотопі був призначений Степан Парпура. З опису Новгород-Сіверського намісництва (1779-1781р.р.) на сторінці 448 читаємо: «В Конотопі працювало 3 листоноші, які мали 6 коней і 3 підводи»; Поштова кореспонденція розвозилась по селах Конотопської сотні, і в основному до Батурина та Путивля. Через Конотоп проходили два поштові тракти (шляхи) Глухів - Полтава і Глухів - Переяславль. Трохи пізніше були утворені ще два напрямки, які пролягали через наше місто: Глухів - Стародуб і Ромни - Глухів. В 1767 році Україна була розділена на 20 комісарств. Румянцев провів цю адміністративну реформу з метою упорядкування збирання коштів і податків, які йшли до державної казни. Конотопська сотня входила до Батуринського комісаріату. На території Батуринського комісаріату, на той час розміщувалось 9 сотень, які повинні були утримувати солдат Псковського полку. В Конотопі знаходився штаб цього полку і один ескадрон вершників. Адміністративні реформи 1781 року передбачали ліквідацію українських козацьких полків і утворення замість них карабінерних формувань на зразок російських. Козаки залишились окремою, найбільш привілейованою групою державних селян. Наприкінці XVIII століття, ліквідувавши козацьке самоврядування, царизм остаточно почав закріпачувати селян. У 1779-1780 роках був проведений новий перепис населення і були утворені намісництва. Конотоп увійшов до складу Новгород-Сіверського намісництва як повітове містечко. Конотопський повіт був найбільшим із числа 11, повітів. Повіт поділявся на волості, а волость об'єднувала по декілька сіл. Всі ці реформи проводились з метою остаточного вивчення територій та їх населення для накладання повинностей і податків на всіх без виключення селян і міщан. В Конотопському повіті нараховувалось 34229 душ дорослих чоловіків, з них в Конотопі-3276. В «Описі Новгород-Сіверського намісництва» є цікаві дані про наше місто того часу: «Всього в Конотопі було 660 дворів, в них налічувалось 952 хати, виборним козакам належало 48 дворів і 97 хат, підпомічники виборних козаків мали 323 двори і 463 хати, підсусідки - 17 дворів і 23 хати. На ранг Генеральному обозному Кочубею приписано 71 двір і 96 хат. Різничницьким підсусідкам належало 186 дворів і 149 хат, підсусідкам священників - 13 дворів і 17 хат, пушкарям - 2 двори і 7 хат. Як видно з перепису, 221 хата, в яких мешкали найбільш бідні жителі міста, зовсім не мали коней. В Конотопі відправляли службу 6 церков (одна з них кам'яна), 9 священників, д'як і 12 паламарів. Конотопським сотником був Данило Кандиба».

З уже згаданого «Опису Новгород-Сіверського намісництва» відомо, що управління містом здійснювала шести гласна дума і магістр. Всі посади вважались виборними, але, як правило, їх займали люди з високим соціальним і економічним

становищем. Городничим був обраний Петро Базилевич, колишній писар Ніжинського полку, який мав значні багатства, а одружившись з вдовою С. Парпури, він ще більше примножив свої маєтності. Всі інші виборні також були не із бідних верств населення міста. 4 лютого 1782р. в Конотопі був відкритий повітовий суд. Він складався з судді та двох засідателів. Через рік при повітовому управлінні утворили посаду землеміра. Першим міським доктором, штаб-лікарем був Олексій. Хмельницький. Розросталось місто, з'являлись необхідні майстерні: ковальські, ткацькі, з'являлись перші «підприємці» - шевці, столяри і інші. Багато конотопчан займались рибальством на річці Сейм та навколишніх озерах, яких було того часу значно більше ніж зараз. Почала розвиватись торгівля. Кожного року в Конотопі проходили 3 ярмарки - весняна, літня і осіння. До Конотопа приїжджали торгувати з Лубен, Хорола, Прилук, Ромен, Ніжина, з Курського і Путивльського повітів. Ярмарки того часу були важливими подіями у житті конотопчан. До міської казни надходили значні податки після їх проведення. Указ 1783 року дозволяв в Конотопі торгувати вином та іншими «питейними изделиями». Це підштовхнуло кмітливих міщан до «виробництва» зазначеної продукції. В місті нарахувалось 109 котлів, які виробляли спиртні напої в основному із зерна. Горілчані вироби йшли не тільки для торгівлі на ярмарках, їх возили до Прилук, Лубнів, Гадяча, Ромнів, Густина.

Будинки (хати) конотопці будували з дерева, дах був покритий соломою, допоміжні приміщення також були дерев'яні. Лісу як будівельного матеріалу було достатньо. Але існувало таке лихо, як пожежі. Особливо весною і влітку. 23 травня 1793 одна з таких пожеж завдала великої шкоди і згоріло 142 будинки, 15 кузень, громадський козачий амбар з хлібом, вітряний млин, 4 богадільні, 4 церкви, 2 дзвіниці, 52 крамниці. Після таких потрясінь місто відбудовувалось і життя знову починало вирувати. В кінець XVIII століття наше місто уже мало своє передмістя, центр і адміністративні органи управління, Конотоп почав відігравати важливу роль у економічному житті Лівобережної України тих часів.

З середини XVIII століття вкрай загострилися проблеми, пов'язані з власністю на землю. На Лівобережній Україні, яка знаходилась під протекторатом Росії, все частіше діяли імперські закони, збільшувався рівень закріпачення селян. Колишня козацька верхівка все більше рівнялась на російських дворян і прагнула будь-яким чином отримати таке звання. Земля як засіб збагачення стала предметом купівлі-продажу. Великі українські землевласники вели нещадну експлуатацію своїх підлеглих. Середній та нижчий прошарки, колишня полкова та сотенна старшина не відставала від своїх покровителів у ставленні до бідноти. Тяжка праця на пана (поміщика), майже повне безправ'я, понукало людей до стихійних виступів зі зброєю в руках. Не кращими були обставини і в Росії. Там ще більше загострювались суперечки між феодалами та кріпаками, назрівала чергова селянська війна. Така війна вибухнула під проводом О. Пугачова (1773-75р.р.). Вона знайшла відгук на Лівобережній та Слобідській Україні, багато селян підтримували О.Пугачова приймаючи активну участь у бойових діях. Правобережна Україна, яка знаходилась під владою поляків, все частіше виступала проти своїх пригноблювачів. Опришківство, гайдамаччина, Коліївщина - ці історичні терміни пов'язані саме з цим періодом. З нашим містом тісно пов'язане ім'я народного месника, ватажка повстанських загонів Семена Гаркуші. Коротка історична довідка: «Гаркуша (Миколаєнко) Семен Іванович (бл.1739-1784), запорізький козак, народився в м. Березань (тепер село Гомельського району Білорусії) в українській родині. З 9 років перебував на Запоріжжі, де його й прозвали Гаркушею. Учасник

походів запорізьких козаків на Очаків і Хаджибей, брав участь у Коліївщині.

В 1772-84р. на чолі повстанських загонів нападав на панські маєтки на Лівобережжі, Слобідській і Правобережній Україні. Протягом 1773-76 і 1778-1784 був тричі заарештований царськими властями і ув'язнений, але щоразу утікав з в'язниці та продовжував боротьбу. Схоплений у 1784р. у м. Ромни Сумської обл., і після жорстоких катувань засланий на довічну каторгу у Херсон, де незабаром помер». Деякий час Гаркуша чумакував і декілька разів побував у Конотопі. Бував на подвір'ї городничого Базилевича, де бачив, як жорстоко поводяться з підлеглими людьми. Особливо його вразила поведінка жінки Базилевича - Парпурихи, яка відверто знущалася над кріпаками і наймичками. Ставши на чолі повстанців, С.Гаркуша пригадав і наше місто, і славу жінку міського городничого. Напад було здійснено літом 1781 року. Забравши 40 тисяч карбованців, а також деяке добро, С.Гаркуша наказав добре висікти Парпуриху за всі її нелюдські вчинки. Частина відібраного повстанцями роздали дворовій челяді. Цей напад сполохав особливо багатші верстви міського населення.

В «Историко - статистическом описании Черниговской епархии» Ф. Гумілевський ці події описує лаконічніше: «Назидательное наставление задано было в 1781 году товарищами Гаркуши, потомка одного из сподвижников батька Хмельницкого. Забравшись в дом жени городничего, урожденной Парпуриной, и обобрав деньги, жемчуг, бархат, парчи, Кравченко (товариш. Гаркуши), дал Парпуриной четыре жаркие удара арапником, со словами -«не ешь мяса в пост», а Пикинер бил ее арапником приговаривая: -«Уважай господина своего (мужа)». Подібний напад було зроблено і на подвір'я Костенецьких, де були відібрані гроші і деякі цінні речі. Конотопські козаки двічі кидались у погоню за Гаркушиними людьми, але безрезультатно.

Звівши нанівець козацький військовий устрій на Лівобережній Україні, російська адміністрація не забула і про жолдацькі поселення. Як уже згадувалось, на живописному березі річки Сейм була розташована жолдацька рота, від імені якої і отримало назву село Жолдаки. В 1727 році, коли постало питання про розформування - «войсковых людей», Меньшиков, який володів цим селом, залишив це формування, яке виконувало охоронні функції при гетьманській столиці, і забажав «давнього порядку войскового не переменять». Тобто, залишив жолдаків (солдатів) для виконання тих же функцій, але уже під власним наглядом. Він же, Меньшиков, дозволив поселятись в Жолдаках вихідцям з інших місцевостей. Ротою жолдаків керував з 1729 року німецький капітан Негефель в 1757 році його змінив також іноземець Габріель Тоузен. З праці О.Лазаревського відомо, що жолдаки мали свої землі і сім'ї, страшенно не хотіли військової муштри і постійно просились, щоб їх перевели в «посполиті», тобто звичайні селяни. Історик приводить цікавий епізод, пов'язаний з введенням форми (одягу). Це сталося при Румянцеві, який жолдачанську роту не тільки не розформував, а перевів її у «фузелерную регулярную роту, которая немецкие зеленые кафтаны с палевыми обшлагами, палевые штаны и камзолы носила...». Збунтувалися жолдаки і почали скаржитись до Малоросійської Колегії «не занимать их российским платьем и регулами» і «напрасно их в регулярную службу занимают». Відповіді не довелося чекати довго. Капітана Бубличенка і прапорщика Орловського позбавили військових чинів (трохи згодом повернули), а рядових відшмагали різками і наклали штраф. Довелося і надіти форму, і стати військовим підрозділом. За переписом 1781 року у селі Жолдаки показано: «прапорщик - 1, сержант - 1, отставной сержант - 1, унтер-офицеров - 2, капралов - 2, солдат, уволенных со

службы - 48 дворов». Коли припинила своє існування -«фузилерная при Малороссийской Коллегии состоящая рота», невідомо.

В кінці XVIII століття Росія значно укріпила своє міжнародне становище, були проведені один за одним три, переділи Польщі, і частина Правобережної України була приєднана до новоявленої Імперії. Були утворені Київська, Волинська і Подільська губернії. Маєтки польських панів залишились у їх власності. Розпочалось повернення уніатів у православ'я. Простому народу, безземельному селянству під владою Росії стало жити ще гірше. Всілякі протести, виступи і непослушність жорстоко карались російською адміністрацією за допомогою військ. Лівобережна Україна, яка майже повністю прийняла російські порядки, зберегла етнічний склад і жила своїм життям. Будувались маєтки, навчальні заклади, релігійні споруди, адміністративні будівлі, розвивалась культура.

Ще одне відоме ім'я, пов'язане з війною 1812 року, — це генерал В.Г. Костенецький. Його портрет знаходиться в Петербурзькому Ермітажі в галереї героїв російсько - французької війни. Народився Василь Григорович в с. Вирівка в знаній на Конотопщині родині. В 16 років вступив до Петербурзького інженерного корпусу. Після закінчення навчання брав участь у російсько-турецькій війні (1787-1791 рр.), виявив мужність при штурмі Очакова і отримав звання підпрапорщика. В. Пікуль у своїх «Миниатюрах» у журналі «Россияне» (№7-8, 91 р.) так писав про нашого земляка: «В 1795 г. (уже в чине поручика) Василий Григорьевич образовал в Черноморском козачестве пушечную роту, и палила дна так исправно, что слухи о бравом поручнке дошли до столицы».

Василь Костенецький був надзвичайно високим на зріст і дуже міцної статури, за що його прозвала «Василь Великий». Наскільки він був колоритною фігурою свідчить ще одна цитата В. Пікуля: «...образ жнзни его вызывал уже тогда всеобщее удивление. В саме лютейшие морозы комнат он не отапливал, держал окна отворенными настежь, а гостям своим, кой мерзли, говорил: - Не спорю, что на улице малость прохладненько, но в комнатах у меня тепленько. Я то и сам, признаться, холода не люблю... Ложе его било жестким, одеял и подушек он не признавал, голову во сне подпирал кулаком. Дворники еще с вечера нагребали перед крыльцом сугроб, и Костенецкий, восстав ото сна, нагишом кидался в снег, купаясь в сугробе, будто плавая в ванне. После пил чай, заваривая его в стакане, а чайные листья съедал - это был его завтрак! Яды не оказывали на его организм никакого действия и он, чтобы потешить сослуживцев, невозмутимо разгрызал кусок мышьяку, которого вполне хватило бы, чтоб отравить целый полк. Пищу употреблял простую, щи с кашей да мясо.» На початку XIX століття В.Г.Костенецький був у чині полковника. Спеціально для нього з Оружейної палати в Кремлі було підібрано велетенського меча – колишній подарунок англійського короля царю» В історії Аустерліца записано «Под ударами огромной сабли Костенецкого, одаренного силой Самсона, французы валились вокруг него, как колосья ржи вокруг мощного жнеца». В.Г.Костенецький за бої під Смоленськом отримав орден св. Анни. Брав участь у Бородинській битві, де його артилеристи примусили французів тривалий час лежати на землі. Після перемоги над Наполеонівською армією генерал Костенецький, послуживши трохи в армії, був змушений піти у відставку за «убежденность и неумение гнуть спину перед начальством». Поселився він у рідній Вирівці і займався разом з селянами господарством.

Війна Франції проти Росії (1812-1814 рр.) закінчилась повний розгромом. Багато хто чекав на зміни в суспільному житті, але їх не відбулось. А простий

народ потрапив ще у більшу феодальну залежність. Особливо тяжким було життя селян на окраїнах Російської імперії. Сподівання українських козаків, учасників військових походів, на покращення життя також не здійснились. Ще в червні 1812р. своїм розпорядженням імператор Олександр I утворив 4 полки козацького війська з метою їх участі у захисті імперії. В цьому ж розпоряджанні він дав роз'яснення, що в разі відсутності бойових дій козаки розпускаються по домівках і займаються господарством, а в разі потреби вони призиваються до війська зі своїм харчем, зброєю і кіннями. Правда, таких козаків звільняли від державних повинностей. Жорстока експлуатація поміщиками селян, зміцнення самодержавної влади, посилення суспільно-політичного гніту призвели до того, що в Російській імперії став наростати гнів не тільки в селянських колах, але й серед дворян.

З історії відомо про виступ декабристів 1825р. Широкого розмаху декабристський рух набув і в Україні. Після його придушення по українських землях прокотилася хвиля анти кріпацьких заворушень і повстань. Особливо відоме повстання під проводом Устима Кармалюка (1835 р.}. Наростав опір і серед освіченої молоді і прогресивно настроєних дворян. Почали організовуватись, політичні гуртки і організації, які ставили за мету скасування кріпацького права і зміну політичного устрою Росії. В підручнику історії СРСР (Москва, «Просвещение», 1984) читаємо: «Попыткой создания тайного общества был кружок Н.П. Сунгурова, мелкопоместного дворянина, окончившего Московский университет. Кружок возник в 1830-1831 г.г. Туда входили студента Московского университета, мелкие чиновники и офицеры... Они выступали за конституцию, разработанную избранными народными депутатами. Для успеха, предстоящего переворота сунгуровцы предполагали захватить артиллерию, вооружить народ и поднять его на восстание». Чим же цікава історія цього гуртка для конотопців? А тим, що в роботі цього гуртка брав активну участь і був одним із організаторів наш земляк, Яків Іванович Костенецький (1811-1835рр.).

Наш земляк Яків Іванович Костенецький (1811-1855 рр.) народився у Вирівці, початкову освіту здобував у Новгород-Сіверській гімназії і в 1827 році поступив вчитися на юридичний факультет Московського університету. В університеті Я. І. Костенецький познайомився з О.І.Герценом, М.П.Огарьовим, М.В. Станкевичем і під їх впливом формував свій світогляд. Біографію і життя Я.І.Костенецького багато років досліджував історик, наш земляк Є. Ю. Маленко, працюючи з архівними документами і журналами того часу.

Яків Костенецький багато читав, цікавився філософією, відвідував театр і постійно знаходився у вирі життя студентської молоді. Знаходячись під впливом ідей декабристського руху, він писав: «Я и сам стремился к образованию общества между студентами, я готов был сделаться революционным героем, мечтал не только о революционном триумфе, успехе, но даже о страданиях и неудачах. Я знал историю декабристов, и участь их не только меня не пугала, но я всегда подобно им рад был пострадать за великое дело...». Трохи пізніше, коли М. Сунгуров запропонував йому взяти участь у таємному гуртку, Костенецький відразу погодився і потрапив до його організаційного ядра.

Розроблялись плани повстання, і Костенецький пропонував перш за все заволодіти артилерією і залучити до повстання простий люд «московскую чернь». Теоретичні викладки повстання так і залишились невиконаними. 21 червня 1831 року поліція заарештувала гурток М. Сунгурова. Членами таємної організації було 26 чоловік. Протягом півтора місяців тягнулося слідство і поліція прийняла рішення: Костенецького і ще 5 чоловік вислати на окраїни імперії. Однак цар

Микола І на поліг на тому, щоб учасників гуртка судив військовий суд, а не поліцейський. Вирок був значно суворіший. Ось що писав О.Герцен: «...вдруг разнесся в аудитории слух, что схвачено ночью несколько человек студентов - назвали Костенецкого, Кольрейфа, Антоновича и других: мы их знали коротко, все они были превосходные юноши... Над ними была назначена военно - судная комиссия, в переводе это означало, что их обрекли на гибель...». Вирок повторного суду був суворим: Сунгурова і Гурова четвертувати, Костенецького і ще вісім чоловік повісити, одного розстріляти. В лютому 1833 року Микола І пом'якшив вирок. Сунгурова і Гурова було відправлено на каторгу до Сибіру, Костенецького позбавили дворянського звання і відправили солдатом на Кавказ. Разом з ним до Кавказу було відправлено і Антоновича, його земляка з м. Кролевця. Понад 7 років служив рядовим Яків Іванович, відзначився в багатьох бойових операціях. В 1839р. йому було присвоєно офіцерське звання прапорщика, а трохи пізніше він став ад'ютантом штабу командуючого військами на Кавказі. Я. І. Костенецький був особисто знайомий з поетом Ю.М.Лермонтовим, декілька разів допомагав йому у службових справах. В 1842 році в чині поручика Я. І. Костенецький повернувся до Конотопщини, у своє село Вирівку. Займався господарством, писав літературні дослідження. Його праці друкувались у журналі «Современник» та «Русскій архив». Декілька оповідань були надруковані ще в одному часописі - «Исторический вестник». Я. І. Костенецький брав активну участь у громадському житті Конотопа, його неодноразово обирали земським гласним, почесним мировим суддею, опікуном шкіл Конотопського повіту. Протягом 34 років Костенецький вів щоденник, який мав би значну історичну цінність для периферійного міста. Понад 13 томів було написано нашим земляком, його рукою. «... Умного и наблюдательного человека, обладавшего к тому же и литературной жилкою... он был очень умный и практичный человек», - писав О.Лазаревський. У 1885 році на хуторі Скибинці, де жив останні роки Я. І.Костенецький, щоденник разом з іншими рукописами перейшов у власність дочки. Пошуки щоденника ще в дореволюційні роки були безрезультатними. Скільки цікавої інформації можна було б дізнатися про життя нашого міста середини ХІХ століття з цього щоденника. Але, на жаль, щоденник загинув.

Наприкінці 1850-х років в Конотопі проживало 1817 душ землевласників, 709 осіб духовного звання, 89 - почесних громадян і 229 купців, на них працювали сім'ї 25957 селян - кріпаків і 5679 дворових людей. На цей час у місті працювали: «2 воско-бойные заводы и медовареный завод купца Пономарева с 12 рабочими», - ця інформація взята з путівника «Конотоп» 1990 р., виданого в Харкові у видавництві «Прапор»

В середині ХІХ століття Конотопський повіт по густоті населення займав перше місце серед 15 повітів Чернігівської губернії. Конотопщина була звичайним сільськогосподарським краєм. Навколо повітового містечка існувало безліч хуторів, які належали поміщикам. Розростались і навколишні села. За даними ІХ ревізії 1850-1851 років в повіті налічувалось 88776 душ. Звичайно, основну більшість становили селяни - кріпаки. На той час в Україні існувало багато державних селян, які жили на державній землі, працювали на ній і сплачували за це податки. Вони були особисто вільними. Була ще група селян, яка вважалась також державною, але працювала на поміщиків, вони відробляли панщину й інші повинності, їх становище було подібне до кріпаків. Про тяжке життя селян дореформеної Росії відомо з підручників історії та літератури, воно нічим не відрізнялось і на Лівобережжі. Тому давайте прослідкуємо, як розвивалось місто

Конотоп та його округа. На той час існували два типи міських поселень - безсистемне і радіальне, тобто вулиці забудовувались з елементами архітектурної естетики. В Конотопі середини XIX століття виділявся центр з більш-менш чіткими вулицями, які виходили на Ярмаркову площу. Всі інші будівлі витягувались вздовж р. Єзуч. Частіше всього селянське подвір'я складалось із хати, хлівів для худоби, погребів, клунь (будівля, де зберігалось сіно і інші продукти життєзабезпечення) і т. і. Більш заможні конотопчанн займали кращі площі для забудови своїх осель і господарського подвір'я, і це нагадувало, щось подібне до садиб. Як правило, житло зводилось на горбах, яких в місті було багато, будівлі були просторнішими, ніж у інших міщан (в Конотопі такі садиби залишились біля середньої школи №7 та на місці нинішньої школи юних туристів). Заможні, тобто поміщики Кандиби, Лизогуби, Харченки, Костенецькі, Парпури мали по декілька господарств і жили в окрузі Конотопа, де мали свої маєтки. На жаль, час і історія не зберегли цих пам'яток до нинішнього часу. Як приклад, можна навести будинок - палац поміщика Львова в с. Бочки. Тут був розбитий парк, існував комплекс допоміжних споруд і господарських забудов. Але такого рівня поміщичих садиб у Конотопському повіті було небагато. Якщо бути справедливими, то більшість міст Чернігівської губернії мало чим відрізнялись від великих сіл. Ті ж самі одноповерхові будинки-хати з господарськими будовами. Окрасою міст і сіл були звичайно церкви і собори. На той час їх вже будували з цегли.

В одній із родових садиб під Конотопом в 1830 році народився наш земляк Михайло Іванович Драгомиров. Його ім'я стало особливо відомим у другій половині XIX століття - генерал, військовий педагог, Київський генерал-губернатор, славетний учасник і герой російсько-турецької війни 1877р. Хутір, про який іде мова, носив назву - Драгомирівський, зараз на цьому місці розташовані приміські дачні ділянки. Про виникнення цього хутора майже нічого не відомо. В 1786 році дід славного генерала переїхав сюди до своєї дружини і оселився на хуторі. Прізвище діда Драгомирецький - Моцкевич. Трохи згодом він отримав дворянське звання. Батько Михайла Івановича в 1804 році розпочав військову службу, а в 1825р. в званні майора пішов у відставку і повернувся на хутір Драгомирський. Ось як описує садибу А. Вольховський, краєзнавець із Києва, в статті «Слава Росії, гордість Конотопа»- в газеті «Конотопський край» 9 жовтня 1996р.: «...тоді то було звичайне «имение», місце проживання господарів та прислуги. Там були розташовані будинок, де проживали батьки Драгомирова, літня кухня, стайня, хлів для худоби, клуня та будівлі, де жила частина прислуги. Під час революційної завірюхи садибу було спалено. Зараз на місці будинку можна помітити купку битої цегли». Садиби були різними. Але головне, чим відрізнялись поміщики від інших знатних людей — це наявність землі у власності. Це і був основний показник економічної ієрархії. В Конотопському повіті придатних для хліборобства земель було понад 51904 десятин, під сіножатями знаходилось 17648 десятин. Основним видом, землеробства, звичайно, було вирощування хліба. Хліб вирощували всі. А поміщики вирощували його для продажу, особливо на ярмарках, які відбувались восени в Конотопі, Кролевці, Ніжині. Окремі землевласники, такі як Кандиби, Костенецькі, займались вирощуванням тютюну, цукрових буряків, коноплі. Остання йшла як сировина для виготовлення канатів, та грубих тканин. Тютюну в Конотопському повіті збиралось понад 34 пудів. Ще одним видом господарської діяльності було тваринництво. В 1861 році в повіті налічувалось 12 тисяч голів великої рогатої худоби, 8 тис. коней, 50 тис. овець, 1500 - свиней, кіз - 300. В

самому місті у конотопчан на цей час було 560 голів великої рогатої худоби, 169 коней, 569 - овець, 1050 свиней, 110 кіз» В середині XIX століття помалу починає розвиватись промисловість Конотопщини. На дрібних мануфактурах починають з'являтися перші механізми і парові машини. Як уже згадувалось, винокуріння було дуже дохідним промислом. В 1860 році в селах повіту було вироблено 155780 відер спирту. Винокурний завод в с. Попівка виробляв за рік до 5024 відер алкоголю. Винокурні мали поміщики Кандиби - в с. Курилівка і Капітанівка, Скоропадський - в селах Григорівка, Гайворон, Жарко-Покровський - у Соснівці. Пиво-медовий завод, що належав купцю Єлфімову, щорічно виробляв одну тисячу відер пива. Трохи раніше, в 1850р., поміщик Кандиба на хуторі Дмитрієвському відкрив механічний завод. Тут почали виробляти парові казани, знаряддя для обробітку землі. Промисловим виробництвом займалось 109 робітників, з яких 45 одержували заробітну плату, інші були селяни-кріпаки. Поміщик Галаган в с. Гнилиця заснував селітрову фабрику. Робота на ній розпочиналась 5 травня, і працювало там 11 чоловік, які отримували по 5 крб. заробітної плати на місяць.

В 1853-56 роках Росія воювала з Туреччиною, йшла Кримська війна. Ці події приводили до великих витрат в економічному плані, але стимулювали розвиток промисловості, яка в Росії на той час значно відставала від провідних європейських країн.

Промислова революція, яка сприяла швидкому економічному розвитку в європейських країнах, нарешті прийшла в середині XIX століття і на терени російської імперії. Природно, що в Україні, яка територіально знаходилась ближче до основних промислових центрів Європи, значно раніше невеличкі мануфактури стали перетворюватися в промислові підприємства. Особливо стало виділятися цукроваріння. На Чернігівщині працювало 35 невеличких заводів, які виробляли цукор із місцевої сировини. В 1865 році був заснований на хуторі Вовчик завод, який вже в 1868 році виробляв понад 190 тис. пудів цукру. Тут діяло 8 парових котлів, 6 парових машин і працювало 350 робітників. Трохи менший завод працював і на хуторі Дубов'язівський. Основною робочою силою були селяни навколишніх сіл, які в результаті скасування кріпацтва (1861р.) залишались без землі. Умови праці були дуже важкими. Вироблена продукція возами доставлялась у великі міста для продажу. В м. Конотопі, як уже згадувалось, діяли декілька заводів, які в основному виробляли продукцію, необхідну для сільськогосподарських робіт. (Завод поміщика Кандиби). Справжнім поштовхом до економічного розвитку було будівництво залізниці, яка пройшла через повітове містечко Конотоп. Відомо, що першу залізницю в Україні було збудовано від м. Одеси до ріки Дністер. Ця залізниця сприяла швидкому економічному розвитку півдня, особливо завдяки торгівлі. В путівнику «Конотоп» за 1982 рік, виданого під редакцією Є. Ю. Маленка, читаємо: «В 1867-1870 годах была построена Курско-Киевская железная дорога, которая прошла через Конотоп. В Конотопе началось строительство железнодорожных мастерских, вокзала, депо».

Необхідність будівництва залізниць в російській імперії була пов'язана, по-перше, з величезною територією, по-друге, переслідувалась воєнна мета У другій половині XIX ст. Олександр II затверджує проект будівництва залізниці від Курська до Києва. За будівництво взялась акціонерна компанія, яку очолили князь С. А. Долгоруков, П.Г. фон Дервіз і К.Ф. фон Мекл. Будівництво розпочалось на весні 1867 року, працювали дуже багато селян із навколишніх сіл. Роботи проводились з раннього ранку до пізнього вечора. Землю для насипу підвозили підводами. Для більш ефективного будівництва були задіяні сили трьох дивізій

солдат. В історичному нарисі А. Н. Бобильова «Конотопское отделение Юго-Западной железной дороги» 1996 г. є цікава інформація щодо швидкості, з якою будувалась залізниця: «...дорогу в основном построили за 20 месяцев. Это было большим достижением. За зтот короткий срок были сданы в эксплуатацию участки Курск-Ворожба-Бровары. Об атом с особым подъемом докладывает царю 17 декабря 1868г. инженер генерал-лейтенант, министр путей сообщения П. П. Мелоников: «21-го минувшего ноября я имел счастье довести до Высочайшего Вашего Императорского Величества об откритии 20 ноября первого участка Курско-Киевской железной дороги, именно от Курска до ст. Ворожба на 165 верстах. Ныне открыт и второй участок упомянутой дороги от Ворожбы до Броваров на протяжении 285 верст...». Багато цікавого пов'язано із проектуванням самої залізниці. Залізниця повинна пройти через м. Путивль, але місцеві купці зуміли відкупитись, і таким чином залізниця пройшла через містечко Буринь. Залізниця через наше місто значно оживила його економіку. В 1869р. в Конотопі відкрились залізничні майстерні був збудований вокзал першого класу, з імператорськими кімнатами і платформою. Трохи пізніше розпочалось будівництво локомотивного депо. Для ремонту і обслуговування були потрібні кваліфіковані кадри, їх запрошували із Харкова, Москви, Брянська. Некваліфіковану роботу виконували селяни із навколишніх сел. Будівництво залізничних майстерень сприяло притоку робочої сили до м. Конотопа. Залізничний вузол кінця XIX століття більш нагадував окреме поселення і майже не змикався з основним містом. В напрямку залізничного вокзалу із старого центра міста тягнулась вулиця Соснівська. Восени і весною по ній не можна було проїхати. Але згодом вулицю трохи підремонтували і на ній розпочали будувати оселі майбутні конотопці. Більше 400 чоловік працювало на залізниці в Конотопі із інших міст і сіл. Це сприяло приросту населення. На кінець XIX століття Конотопський вузол обслуговувало понад 7000 чоловік. Розпочалось будівництво не тільки житла, але й лікарні і шкіл. Таким чином м. Конотоп під кінець XIX століття почало швидко розбудовуватись. Поступово забудовувалось Соснівське шосе і місто підвищувало свій статус. Населення в цей період зросло до 17567 чоловік. З 1864 розпочало дію нове «положение о губернских и уездных земских учреждениях», це було нове законодавство, де до управління в губерніях і повітах пропонувалось вибирати людей різних соціальних прошарків. Раз на три роки обирались «гласные в уездное земское собрание» з цього виборного органу формували (уездную земскую управу) тобто - виконавчий орган на місцях. Була своя земська управа і в м. Конотопі, вона розташовувалась на Ярмарковій площі. На початку XX століття наше місто завдяки розвитку промисловості, торгівлі і залізниці стало займати одне з провідних місць на Лівобережжі. Тут розпочалось будівництво шкіл для різних категорій учнів, відкривались гімназії і училища. Почала працювати бібліотека при земстві. Конотопська міська управа стала значно більше приділяти уваги благоустрою міста.